

Gy. Szabó András

APÁM FALUJA

A reggel mindig a libák vonulásával indult. Messziről jöttek, fentről a faluvégről, s mire házunk elé értek, már kibírhatatlan harsogással zengett az orkeszterük. Amikor a legnagyobb volt a zsongás, kipattantunk az ágyból, és a szoba hűvös földpadlóján az ablakhoz siettünk. Kicsik voltunk testvérek, hárman aludtunk egy ágyban. A látvány, ami a zsalu szétfeszített résein fogadott minket, lenyűgöző volt. Maga a csoda.

A kanyarodó utcát széltében-hosszában ellepték a gágogó libák, tömött soraik végestelen-végig fehérbe borították az utat. Fellini *Amarcord*-jára emlékeztető jelenet: tél a nyárban. Ahogy ott a nyárfa nyár eleji havazása, a nyári hóesés pillézése, itt a libák fényesítették meg a reggelt. Körbefolyták a Szűz Mária-szobrot, hóval borították el az itatókút környékét, a káva már alig látszott ki a havazásból, és ez a fehér armádia szárnycsattogással és nyaknyújtogatással megállíthatatlanul csurgott le a malomszög érintésével a Répce partjára. A nap szikrázóan süttött, és a combtőig érő mozgó, eleven hóban hajlott hátú öregasszonyok kísérték a gágogó sereget. Így indult a nap, a nyári szünet minden egyes napja ezzel a hangos ébresztéssel és szürreális képpel apám falujában.

A konyhába, ahová ébredés után kipenderültünk, s ahol kapkodva fogyasztottuk el a reggelit, hogy minél előbb az udvaron lehessünk, két olajnyomat függött bekeretezve a hátsó szobába nyíló ajtó felett: *Vészérférfiaink az első világháborúban* és a *Miatyánk*. Az első színes nyomaton egymás mögött álló sorokban a világháború minden számon tartott nagyja, alakja megörökítettett Ferenc Józsefen és Vilmos császáron át, egészen a török szultánig. Órákig el tudtuk nézni színes öltözetüket. Tudtuk a neveiket, és külformájuk után mindhármunknak megvolt a kedvence. A másik kép hóban álló lovas katonát ábrázolt. Ló és lovas kissé lehajtott fejjel állt a fehér mezőben. Ebben a vakító, fehér háttérben piros betűvel kezdődött, aztán feketével folytatódott Babits verse, a *Miatyánk*.

A vastag fölű tejeskávét nagymama tette az asztalra, akinek ébredését sosem láttuk, s aki az egyik leggyorsabb lábú asszony volt a fa-

luban, amíg a betegség és az öregség le nem verte a lábáról. Édesapámnak inget varrt, ha kellett padot csinált a vadkörtefa alá, nagyapám mellett és helyett elvégezte az istálló körüli és a mezei munkálatokat. Feketébe öltözötten látom a templomból jönni. Hirtelen a mozgása. Ugyanolyan serényen húzza fel a vizet a kútból, önti az álatok elé, mint ahogy főz, mos, ruhát vasal.

Amikor kiszaladtunk az udvarra, mindig nagypapát kerestük. Ennek a kereknek érzékelt falusi világnak kétségkívül ő volt a tengelye, élő legendája, „fűőszereplője”, ahogy világháborút járt katonatársa mondta volna. Személye jelentette a falut, egészen haláláig. Alakja mögé sorakozott fel minden háborús történet.

Az elsők között került ki az orosz frontra a vele egyvásúak közül, s csak igen későn, 1921-ben jutott haza. Cseléd volt egy orosz családnál. „Bajnétos puskájára” ma is jól emlékszem. Hol a padlásról, hol az istálló gerendáinak egyikéről, hol a jászol alól húztuk elő a rozsdás závarzatú, csonkolt végű puskát, míg aztán apám egyszer megelégtelte, és elásta a pajta mögé.

Az udvaron át első utunk az istállóba vezetett. Rendszerint, a reggelnek ebben a korai szakaszában, itt találtuk meg nagyapámat. Egészen apró gyerekkoromtól öt tehénre emlékszem az istállóból. Koruk szerint álltak a jászol előtt. Cédrus, Kicsiny, Nagy- és Kiszsemle, Fickó – így hívták őket. A Cédrus szarvai között sokszor ültem, ide tett fel nagyapám, ha kedveskedni akart, s a lomha, nagy testű, sárga állat békésen tűrte gyapjas fejtetején a hivatlan vendéget.

A tehenek és a velük való szekerezések annyira hozzátartoztak ehhez az időszakhoz, hogy nagyon sokáig elképzelhetetlennek tartottam nélkülük a nyári életet. Mozgásuk, a friss alommal keveredett szaguk, bögésük kitörölhetetlenül bennem él ma is. Sokszor ismétlődő, eleven, éles kép ebből az időből: ülünk a körtefa alatt, ebédelünk, a kapu fél szárnya nyitva. Az úton poroszkáló csordából leválik két tehén, a mieink – bejőve az udvarra fejükkkel bólintanak, mintha csak az ebédhez kívánnának jó étvágyat, aztán beállnak a jászol elé, ki-ki a maga helyére.

Ötükből elsőnek Cédrus, a legöregebb fogja elhagyni ezt a bizalmas közösséget, követi őt Nagy- és Kiszsemle, majd a virgonc Fickó. Végül már csak Kicsiny maradt. Évekig húzta a szekeret a földekre ez az egy, megmaradt tehén, a szomszéd fekete-fehér tehenével egy járomban, míg aztán tőle is meg kellett válnunk.

Ekkor már nagyapám egészsége végleg megrendült, az erek meszesedése és az agyvérzés megtették dicstelen munkájukat a test felett. Járn

is alig tudott, beszélni is alig. Ketten maradtak nagyanyámmal, állatok nélkül. Ekkor írtam meg iskolai dolgozatomat az öt tehénről. Emlékszem, a sírással fuldokolva írtam, tőlük nagyon távol, egy téli hónapban. Fel-alá jártam a szobában, időnként leülve a füzetlap fölé, s úgy éreztem, temetem őket. Az iskolai dolgozat valóban temetésről szólt, egy hosszú, századokra rúgó életforma és életmód utolsó elcsípett pillanatának megörökítéséről, de akkor ott bennem ez egyáltalán nem tudatosult. Egyedül őket láttam, a nagyszüleimet, a sorsukat, a személyes tragédiát.

„Egyik este aztán nagyanyám váratlan dologgal lepett meg bennünket – olvasom a megőrzött dolgozatban. – Eladjuk Kicsinyt holnap a vásárrban. Nem akartuk megmondani, nehogy szomorkodjatok. Tartanánk, de hát tejet is alig ad, nagyapátok se jár már ki a mezőre. Vállalkoztam, hogy reggel elkísérem nagyanyámat a vásárra. Elindultunk. Kicsiny engedelmesen jön utánunk. – Csak nem az utolsó, Irma néni? – szoltak le a szekerekről. – De bizony, az utolsó – mondta nagyanyám hangtalanul.”

Mielőtt végképp eltűnt volna életünkől a vörös Kicsiny, még egy utolsó képpel belemarta magát az emlékezetünkbe. A dolgozat zárójelenetében, mint a valóságban is: egymás mellé láncolt teheneket visz a teherautó. Nagyapám kint ül a ház előtt, és nézi, tágra nyílt szemmel nézi a kocsiba zsúfolt, szarvuknál kikötött állatokat. Az egyik tehénben felismeri Kicsinyt. Felemeli a botját, úgy integet neki. Beszél hozzá. Nemigen értem a hangját, de tudom, neki szól. Nagyanyám mellette áll. Sírnak. „Egymásra néztek, és most érezték csak igazán, hogy mennyire egyedül maradtak.”

Amikor az öt tehén együtt van, nagyapám még erős. Vastag a csuklója, és úgy ülnek meg a szőke szőrpihék rajta, mint a fény a lugas levelein. Jó volt ránézni. Reggel is, ahogy elővezeti és befogja az állatokat, csupa erő. Sarkosan lép.

A járom hamar lekerül az istálló faláról. Valamelyikünk felemeli a szekér rúdját, az állatok a rúd mellé állnak, nagyanyám nyakukra igazítja a jármot, megint másvalaki helyére szúrja a járomszöveget. Az ülésdeszkára felkerül a pokróc vagy nagyapám napszitta sárga kiskabátja. A kútból, a páfrány koszorúzta kút hideg vizéből megtöltjük a kavicsos csörgő korsót. A szerszámok a kocsiderékban, mi óvatosan mellé ülünk, s már indulhatunk is.

Gyönyörű mozgása van az állatoknak. Hátsó lapockacsontjuk ritmusra himbálja farukat, fejük elől minden lépésnél leereszkedik, majd felcsapódik, hasuk kileng. Lucernáért és lóheréért megyünk a lócsi útra. Útközben szekerekkel találkozunk, falubeliekkel. Nagyapám gör-

be meggyfa ostora felemelkedik az üdvözléskor. Az ostor szíját nem használja ütésre, inkább csak ráhelyezi a csomóra kötött bőrszíjat a tehenek hátára, s annak súlyára tér ki jobbra vagy balra az állat. – Hiík-hóhe-hiík, hiík – hallom nagyapám hangját, amint fordul a szekér a dűlők irányába. Földhányásra hajtunk vigyázatlanul, a jobb kerék elől egészen a magasba emelkedik, a lócs felnyomja a szekérodalt, billen a kocsiderék. Mi hangosan kacagva hullunk egymásra, nagyanyám ijedten hátranéz, nem esett-e valamelyikünk a kaszába. De nem, nem történt semmi, a kocsi visszatér az út kijárt kerékvágásába, nem is fordulna fel soha, remek alkotmány, s elől, az ülésdeszkán nagyanyám megengedi a fejkendőjét. Megérkeztünk. Nagyapám szélesen suhintva kaszál, dől a takarmánynak való lóhere, lucerna.

Szorgalmasan hordjuk a szekérbe, de nagymamát nem lehet megelőzni, aki két gereblye közé fogja a zöld boglyát, úgy viszi. A fűbe állított és kabáttal letakart bugyagos korsót jóízűen húzzuk meg, hűvös vize mennyei forrás. Dél van, mire hazaérünk a púposra rakott szekérrel. Gyors ebéd, darás tészta uborkasalátával a kedvencünk.

A falu határában a Répce folyó kettévált, egyik ágát, a nagyobb medrút nagy Répcének, a kisebbet kis Répcének hívták, s ott, ahol a kettő ismét találkozott, Összefolyásnak. A nagy Répcén malmot emeltek, arányos testű, méltósággal bíró épületet.

Az elme minden furfangos, ötletes találmányát itt egybegyűjtve, működés közben megcsodálhatta a bábméző. A forgó, kattogó kerekek, a kerekek közötti áttételek rafinált megoldásai rabul ejtették az embert. Hosszú, csattogó bőrszíjak vitték át a mozgást egyik kerékről a másikra, s jóllehet egyetlen erő hozta működésbe a rendszert, a különböző nagyságú alkatrészek eltérő mozgásukkal mintha külön életet éltek volna. Mind a mai napig így képzelem el *Az ember tragédiájának* Teremtés-jelenetét.

Hogy ez a remek szerkezet „nem járt el tengelyén” az idő bemérhető határáig, abban az a lapos, szavakkal eléggé el nem ítélni korlátolt intézkedés játszott szerepet, melynek eredményeként a malmot többi társával együtt a ’60-as évek végén lebontották. – Gazdaságtalan volt már – szajkózták –, nem felelt meg az igényeknek.

Nekünk, poros, lisztes előterével, ahová az őrlésre szánt búzát talicskán betoltuk, varázslatos világ volt. A személyesen megélt háborúról, a termésről, az állattartásról, a paraszti világ jelesebb eseményeiről itt lehetett a legtöbbet hallani.

Ültek az emberek a létra fokain, a székeken, a malomajtó küszöbén, lógó csontos kezük a kötényükbe hullott, és beszélgettek. Soha annyi szépségben megöregedett arc, tiszta, érdeklődő tekintet nem vett körbe, mint akkor, ott a malomszobában. A lassan kimondott szavak, a szavakat dallamosra formáló magánhangzók nyitódó diftongusos kiejtése édesen belefészkelte magát a fülünkbe.

Fehéren, lisztporosan toltuk haza a zsákokat, néha többet is egyszerre, oldalt őrködve felettük, nehogy leessenek. Aztán lisztporos testünkkel ugyanazon az úton vissza a Répcére.

A Répce vizénél üdítőbb és változatosabb fürdési lehetőséget egy folyó sem tartogatott. Elöl, a malomgátnál, a zsilipek fölött hatalmas mennyiségű víz zuhant alá a mederbe. Aki idáig beúszott, buborékoló, pezsgő fürdőben lubickolhatott, s innen a kőpárkányra feltornászva magát, aláállhatott a vízesésnek.

A szeszélyes folyó egy tavasszal úgy megáradt, hogy medréből ki-lépve ellepte a kertek alját, és feljött egész a pajtaig. A faszerkezet megroggyant, a gerendák, deszkák egy részét ki kellett cserélni. A két testvértehéntől, Nagy- és Kiszsemlétől ekkor váltak meg kényszerűen nagyszüleink: az értük kapott pénz fedezte a pajta helyrehozatalának költségeit.

Egy még szomorúbb emléket is tartogatott a Répce. Eltűnt egy férfi a szomszédos faluból, napok óta nem találták. Gallyakat, uszadék fát halászatott ki a folyóból, ezeket hazavitte, kiszárította téli tüzelőnek. Elterjedt a hír, hogy a Répcébe fulladt. Felhúzták a zsilipeket. Pereg előttem a képsor, mint egy tegnap látott filmjelenet. Mit sem sejtve futunk elől öcséimmal a Répce szeszélyesen kanyargó, parti füzekkel, nyárfákkal buján zöldellő partján. A fél falu apraja-nagyja mögöttünk. Kezükben hosszú pózna, némelyikük csáklját szorongat. A víz sárgás, nemrég esett. Van, aki beleáll derékig a folyóba, póznával tapogatja a meder alját. Főleg a part közeli fák gyökérzetét kotorják át tüzetesen, ott akadhat fenn legjobban a halott. Még mindig nem gondolunk semmi rosszra, szaladunk továbbra is előre. Már a szomszéd falu határában járunk, apánk mögöttünk. A Répce egyik kanyarjában seszínű ruhadarabot ringat a víz. Levegő szorult alá, olyan, mint egy leeresztett luftballon. Szólunk édesapámnak, aki oda-inti az egyik csáklás embert. – Á, ez csak egy esőkabát! – mondja a férfi, de azért csáklója hegyét beléakasztja a ruhadarabba. A nyél megfeszül, remeg a kezében, íve van már, mint egy horgászbotnak, s a csáklya végén ott lóg a szerencsétlenül járt férfi. A feje, a karja lesz

látható, alsó teste a víz alatt. Valaki bemegy a folyóba, kötelet kötnek a hulla derekára, és kihúzzák a partra. Olyan a fűvön a holttest, mint egy talpazatáról leszerelt bronzszobor. Mindene fekete, a haja, ruhája, az egész merev teste, két karját védekezőn maga elé tartja, egyik lábát magasan felhúzza. Az élmény émelyítő, napokig a foglya vagyok.

Vizes felsőtesttel slattyogunk haza a fürdésekből. Útközben a malomudvaron felmászunk a szederfára (errefelé így hívják az eperfát), s teli marokkal tömjük szánkba a mézédés gyümölcsöt.

Vár minket a szecs-kavágás.

Mint a finoman zsírozott köszörűnek, olyan könnyű először a hajtása a szecs-kavágónak. Aztán amint megjelenik a kerék pengéje alatt a kukorica- vagy napraforgószár, úgy lassul le a kar mozgása, kínnal keserves, nehéz munkává válik a hajtás. Persze ez is virtus dolga, ki bírja szusszal, ki tud végighajtani akár több adagot is egymás után. Az mindenesetre nagyon jó érzés, amikor elfogy a kukoricaszár az adagolóvályúban, s a vaskerek forgása megiramodik.

Hátra-hátracsapva fejüket figyelik igyekezetünket a tehenek, versenyt bögnék a jászol előtt, míg a friss, aprított takarmány eléjük nem kerül.

Kint megnyikordul a kapuajtó. A szomszéd jön be két vödörrel a kezében, vizet vesz a kútról. Ő lesz az, aki majd kölcsönadja igavonásra a szimentálit, amikor már elfogynak a tehenek a vörös Kicsiny mellől. Nagypám előjön az istállóból, cigarettával kínálja a vendéget. Géza bácsi mosolyog, köténye alól, nadrágja zsebéből előveszi dozniját, fedelét felkattintja: jobban esik a saját sodrású. Beszélgetnek. Alkonyodik.

Lassan véget ér nyári szabadságunk utolsó napja. Másnap utazunk. Nagyanyám megfeji a teheneket, mi ott állunk az állatok mellett, lapogatjuk a hátukat, farukat, búcsúzkodunk. Szemünk nedves. Már nem ízlik a vacsora. Rosszul alszunk. Kora reggel nagypám előtt toporgunk. Nyeljük a könnyeinket. – Bucsukor itt vagyunk – szepegjük. Rövid u-val mondjuk „bucu”, mint az itteniek.

Nagyanyám és Ica néném kíséri ki a vonathoz. Újabb sírás. Chernelházáig lapítjuk orrunkat a vonat ablaküvegére. Párás az üveglap.

Még látszik a tornyod, Bó! Isten veled, apám faluja!

(Hítel, 2004/3.)